

УДК 811.161.2'27'246.2

DOI: 10.32626/2309-7086.2026-23.13-23

Ірина Брага

ORCID 0000-0001-6903-0409

кандидат філологічних наук, доцент,

старший науковий співробітник

Інститут української мови НАН України

iibraha17@gmail.com

МОВНА СИТУАЦІЯ В СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ НА ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

У статті проаналізовано мовну ситуацію на Сумщині, що склалася після початку повномасштабної російсько-української війни. Схарактеризовано мовну поведінку жителів регіону, їхнє ставлення до української та російської мов, а також рівень конфліктогенності на мовному ґрунті.

Ключові слова: мовна ситуація, мовна поведінка, ставлення до мов, українська мова, російська мова, українсько-російський білінгвізм, суржик, мовні конфлікти, повномасштабна російсько-українська війна.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Одним із пріоритетних напрямів соціолінгвістики є всебічне обстеження мовної ситуації в загальнодержавному та регіональному вимірах. Потреба в таких дослідженнях гостро постала після початку повномасштабної російсько-української війни. Упродовж 2022–2025 років українські вчені, попри складні обставини воєнного часу, здійснили важливі наукові розвідки, присвячені вивченню мовної ситуації в Україні під час російської збройної агресії (Л. Л. Белей, М. І. Бойко, М. О. Вінтонів, О. М. Данилевська, Г. М. Залізняк, В. М. Кулик, Л. Т. Масенко, Н. Р. Матвєєва, Л. М. Підкуймуха, О. Г. Руда, С. О. Соколова, І. М. Цар, Г. В. Шумицька та ін.). Науковці обґрунтовано доводять, що внаслідок повномасштабної війни мовна ситуація в державі зазнала істотної модифікації. Зокрема, спостережено значний мовний зсув на користь української мови, що свідчить про трансформацію мовної свідомості українців і зміну їхньої мовної поведінки (див., наприклад, [9]).

Сьогодні соціолінгвістам доводиться розпрацьовувати теоретичні підвалини досліджень. Зокрема, С. О. Соколова, детально характеризувачи зміст терміну «мовна ситуація» з урахуванням слов'янського досвіду, запропонувала методологію її вивчення під час повномасштабної війни [7]. Авторка представила оригінальну класифікацію соціальних груп (місцеві мешканці, зокрема і в зоні бойових дій; внутрішньо переміщені особи (ВПО); воєнні мігранти з України за кордоном; військові, які перебувають безпосередньо в зоні бойових дій або за її межами; цивільні, які опинилися на тимчасово окупованій території та ін., «що, з одного боку, відповідає унікальній структурі соціуму в умовах війни (жодне інше європейське суспільство не має ані таких груп, ані проблем, із ними пов'язаних, ані умов спостерігати і вивчати відповідні соціальні феномени), а з іншого, – обґрунтовує потребу застосування різних методів збирання емпіричного матеріалу» [4, с. 125].

© Ірина Брага, 2026

Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Постановка проблеми. В окресленому контексті особливої ваги набуває всебічне вивчення мовної ситуації в Сумській області – регіоні, який має державний кордон із Російською Федерацією протяжністю понад 560 км, найдовший серед усіх областей України. Від початку повномасштабного вторгнення Сумщина стала не лише прикордонною, а й прифронтовою, виконуючи оборонні функції як північний форпост держави. Тож спостереження за мовними трансформаціями у Сумській області є вкрай важливим як із суто наукових, так із суспільно-політичних і безпекових міркувань.

Метою пропонованої статті є аналіз динаміки мовної ситуації в Сумській області, який передбачає характеристику мовної поведінки жителів регіону, їхнього ставлення до української та російської мов, а також рівня конфліктогенності на мовному ґрунті після 24 лютого 2022 року.

Коротка характеристика регіону. Мовна ситуація Сумщини зумовлена її географічним розташуванням, зокрема тим, що на півночі та сході вона межує із Брянською, Курською та Белгородською областями Російської Федерації.

Згідно з даними, отриманими під час Всеукраїнського перепису 2001 р., частка українців, які мешкали на території Сумської області, становила 88,8% (для 92,4% з них рідною мовою була українська, а для 7,6% – російська), росіяни – 9,4% (для 89,6% з них рідна мова – російська, а для 10,4% – українська) [8]. Сумську область вважають регіоном, де значно поширений суржик.

Матеріалом дослідження послуговували результати пілотного соціолінгвістичного анкетування, яке співробітники Інституту української мови НАН України здійснили за допомогою гугл-форм в травні – червні 2022 р., тобто відразу після звільнення Київської, Сумської та Чернігівської областей від російських окупаційних військ (докладний опис див.: [6]).

Із загального масиву даних виокремлено 185 анкет місцевих мешканців Сумської області, здебільшого таких міст, як Суми, Глухів, Шостка, Конотоп, Ромни (86%). Загальні результати анкетування беремо з праці [6] без подальших покликань.

Звичайно, такі опитування не претендують на статистичну достовірність, адже в умовах конвенційної війни вкрай важко «сформувати об'єктивну вибірку для генеральної сукупності, параметри якої невідомі» [6, с. 5], водночас вони допомагають соціолінгвістам встановити основні зміни, що відбуваються в мовній ситуації України та в окремих її регіонах (див.: [7, с. 16–17, 21–22]).

Виклад основного матеріалу. Результати опитування продемонстрували, що майже всі респонденти досліджуваного регіону (96%) усвідомлюють себе українцями (загалом у масиві – 98%). Лише 3% ідентифікували себе з росіянами, це в 3,5 рази більше за загальноукраїнський показник (0,9%), що можна пояснити географічним розташуванням Сумщини (див. вище). До речі, одна інформантка, вирішивши не лише назвати свою національність, а й громадянство, визначила свою тожсамість так: *русская украинка – гражданка Украины* (жін., понад 50 р., вища освіта, перша засвоєна і рідна мова – російська, у повсякденному житті спілкується тільки російською).

Дані, які представлено в табл. 1, демонструють приблизно однаковий розподіл опитаних мешканців Сумської області відповідно до **першої засвоєної мови**, з дещо меншою часткою тих, хто засвоїв українську мову з народження. А ось на загальноукраїнському рівні такого рівномірного розподілу між відповідями не спостерігаємо: кількісний показник української мови як першої

засвоєної майже в 4 рази перевищує показник української та російської, які засвоєно одночасно, і майже в 5 разів – російської як першої засвоєної.

Таблиця 1

Порівняння відповідей на запитання: «Яку мову Ви засвоїли першою (вчилися розмовляти, читати, рахувати)?», «Яку мову Ви вважаєте рідною мовою?» і «У повсякденному житті Ви спілкуєтеся», %

	Перша мова		Рідна мова		Мова повсякденного спілкування	
	Сумська обл.	Усі регіони загалом	Сумська обл.	Усі регіони загалом	Сумська обл.	Усі регіони загалом
Українську	30,5	67	74	88	35	76
Українську та російську	35	18	17	8	40	13
Російську	34	14	8	3	22	8
Інше	0,5	1	1	1	3	3

Порівняно із загальноукраїнськими даними, на Сумщині у 2,2 рази менше мовців, які засвоїли українську мову першою, і, відповідно, майже вдвічі більше тих, хто засвоїв обидві мови одночасно, та у 2,4 рази більше тих, чия перша мова була російська. Отже, 65,5% (30,5 + 35%) жителів області з дитинства знають українську мову, а 69% (34 + 35%) – російську мову, що дозволяє говорити про масовий українсько-російський білінгвізм у регіоні.

Звернемо увагу, що з-поміж сумських інформантів, які засвоїли першою російську мову (34%) або українську та російську (35%), більшість становлять етнічні українці (етнічних росіян у регіональному масиві всього 3%). Інакше кажучи, щонайменше для 60% російська мова є нав'язаною: це українці, для яких перша російська стала результатом радянської мовної політики, спрямованої на русифікацію українського населення, передусім міського. Відтак можемо говорити, що показник першої засвоєної мови характеризує мовну ситуацію в регіоні радянських часів, наслідки якої даються взнаки і до сьогодні, про що також свідчать кількісні дані й щодо мови повсякденного спілкування (див. далі).

Українську мову вважають рідною 74% сумських мешканців, а російську – 8%. Якщо ж урахувати тих, для кого рідними є обидві мови (17%), то ці показники відповідно зростуть: до 91% – для української як рідної і до 25% – для російської.

Порівняння з кількісними даними про першу засвоєну мову опитаних дає змогу встановити, що лише 30,5% із 74% засвоїли українську мову в ранньому дитинстві. А як щодо 43,5% інших інформантів? Для понад половини з них першою мовою була російська (34 – 8% = 26%). Трохи менше половини мовців (35 – 17% = 18%) засвоїли українську мову разом з російською, тобто вони мають дві перші мови.

Спостережено, що кількість сумських респондентів з подвійною мовною ідентичністю вдвічі (17% і 8%), а з російською – у 2,6 рази (8% і 3%) більша за показники в масиві загалом. Помітною є різниця між показниками української мови як рідної: регіональний показник на 14% поступається загальноукраїнському (74% проти 88%).

Прикметно, що ніхто з опитаних жителів Сумської області не вказав суржик як першу засвоєну «мову» і лише 1 особа визнала суржик рідною «мовою», що становить 0,5%. У довосенних опитуваннях частка таких мовців була

дещо більшою і коливалася від 1% серед усіх вікових категорій [2] до 3,5% серед студентської молоді [1]. Імовірно, у свідомості мовців відбулося розмежування понять «перша засвоєна мова» і «рідна мова» та переосмислення останнього як цінності (див. табл. 2).

У повсякденні мешканці Сумщини **спілкуються** українською (35%), рівною мірою українською і російською мовою (40%) та російською (22%). Як бачимо, перші дві частки майже однакові, а третя є дещо меншою за них. У масиві загалом частка української мови в повсякденному спілкуванні істотно більша (76%) за частку української і російської рівною мірою (13%) і російської мови (18%).

Обираючи варіант відповіді «Інше», усі респонденти Сумської області зазначили суржик (3%). Загалом в Україні опцію «Інше» обрали 3%, з-поміж яких лише 1% опитаних спілкується суржиком.

Кореляція між опціями «рідна мова» і «мова повсякденного спілкування» (табл. 1) демонструє, що ті мовці, які вважають рідною українську мову, не завжди спілкуються нею в повсякденному житті (74% проти 35%): дехто обирає українську та російську рівною мірою ($40 - 17\% = 23\%$), російську ($22 - 8\% = 14\%$) або навіть суржик як варіант відповіді «Інше» ($3 - 1\% = 2\%$). Отже, для 39% вибір української мови як рідної має радше декларативний характер.

Якщо ж порівняємо розподіл відповідей, отриманих від респондентів Сумщини на всі три запитання (табл. 1), то виявимо, що мова повсякденного спілкування узалежнена від першої засвоєної мови. Це наочно підтверджує важливість сімейної мовної політики, пріоритетом якої має бути відповідальне ставлення батька й матері до виконання своїх «рідномовних обов'язків» [5, с. 31–32].

Ще донедавна спостерігали зміну мовної поведінки здебільшого зросійщених українців з українською мовою або суржиком як першими засвоєними, які остаточно перейшли на українську мову у своєму шоденному спілкуванні. Проте 2022 року зафіксовано, що кількість мовців, які спілкуються російською в повсякденному житті, менша на 12% за кількість тих, чия перша мова російська ($34 - 22\% = 12\%$). Отримані дані дозволяють стверджувати, що повномасштабне вторгнення російських військ в Україну значно вплинуло на мовну поведінку передусім тих російськомовних мешканців Сумської області, які знають російську мову з народження і донедавна послуговувалися нею: 12% з-поміж них почали спілкуватися українською ($35 - 30,5\% = 4,5\%$) або українською та російською рівною мірою ($40 - 35\% = 5\%$). Отже, 9,5% російськомовних жителів регіону з першою засвоєною російською мовою перейшли на українську мову або українську та російську рівною мірою.

Решта мовців ($3 - 0,5\% = 2,5\%$) у повсякденні перейшла на суржик, про який вони повідомляли, обираючи варіант відповіді «Інше». У мовних біографіях етнічні росіяни зазначали, що обирають суржик як більш бажаний мовний код у порівнянні з російською мовою. Нерідко вони застосовують тактику вживання суржика як проміжного етапу в процесі переходу з російської мови на українську. Докладніше про зміну мовної поведінки етнічних росіян Сумщини після початку повномасштабної війни див.: [3].

Загалом у державі, згідно з дослідженням С. О. Соколової [7], трансформація мовної поведінки відбулася завдяки переходу на українську мову не лише тих, хто першою опанував російську мову, а й українську та російську, у результаті чого кількість українськомовців збільшилася на 9%.

Таблиця 2

Розподіл відповідей на запитання:
«Як Ви розумієте поняття “рідна мова”?», %

Варіанти відповіді	Сумська обл.	Усі регіони загалом
Це мова моєї держави	42	39
Це мова моєї національності	28	27
Це основна мова мого спілкування	16	15
Це мова моєї родини	9	10
Це перша засвоєна мова	4	6
Інше	1	3

Чим керувалися мешканці Сумщини, визначаючи ту чи ту мову як рідну, унаочнюють дані, які вміщено в таблиці 2. Як бачимо, більшість пов'язує поняття **«рідна мова»** з мовою своєї держави (42%) або з мовою своєї національності (28%) (табл. 2). Подібний розподіл відповідей отримано від усіх учасників пілотного проекту (39% і 27% відповідно), що засвідчує формування української національної (громадянської) ідентичності як на регіональному, так і загальнодержавному рівнях.

Решта інформантів розуміють поняття «рідна мова»:

- 1) як мову своєї родини (9%);
- 2) як першу засвоєну мову (4%);
- 3) як основну мову спілкування (16%).

У категорії «Інше» дехто об'єднав запропоновані варіанти відповіді (*всі перелічені; Це мова моєї національності. Це мова моєї держави*) або сформулював свої визначення, здебільшого орієнтуючись на окремі функції мови: *Мова якою я мислю; Це мова, якою найтепліше спілкуватися, читати і писати твори; мова моєї творчості та покликання.*

Кількісний розподіл відповідей на запитання «Чи змінилося протягом життя Ваше розуміння того, що таке рідна мова?» демонструє, що для 47% респондентів розуміння рідної мови не змінилося, декому (9%) було важко відповісти на це запитання. 44% опитаних відповіли ствердно, а отже, вони **вибирали** рідну мову. Наскільки вибір усвідомлений і відповідальний, можемо зрозуміти з мовної поведінки цих мовців. Як було зазначено вище (див. табл. 1, зокрема кореляцію між опціями «рідна мова» і «мова повсякденного спілкування»), у 39% інформантів заявлена рідна мова і мовна поведінка не збігаються.

Таблиця 3

Розподіл відповідей на запитання «Чи відомі Вам факти переходу раніше російськомовних на українську мову?», %

Варіанти відповіді	Сумська обл.	Усі регіони загалом
Так, і цілком успішно	51	50
Так, намагаються, але не завжди успішно	28	22
Такі факти поодинокі	11	16
Ні, практично не переходять	3	5
Важко відповісти	6	7
Інше	1	0

Більшості (79% в регіональному та 72% загальному масивах) відомі факти переходу з російської на українську, утім, на думку майже третини опитаних, російськомовцям не завжди вдається успішно змінити свою мовну поведінку (28% і 22% відповідно). На Сумщині рідше (14%), ніж у державі загалом (21%), вважають, що такі факти поодинокі або їх практично немає (табл. 3).

Дані пілотного проєкту засвідчують, що мешканці Сумщини здебільшого не порушують питання мовної ситуації в державі під час розмов з російськомовними (54,6%), у масиві загалом цей показник становить 35,1%. І, навпаки, «мовні дебати» ініціюють значно менше сумських респондентів, аніж загалом у державі (38,9% проти 56,2%). Дехто повідомив, що мав труднощі з відповідями (6,5% і 8,7% відповідно).

На запитання «Чи вдавалося Вам переконати російськомовних у важливості переважного вживання саме української мови?» отримано найменшу кількість ствердних відповідей: 10,3% – у регіоні, 26,1% – у масиві загалом. Про невдалу спробу повідомило чимало сумських респондентів (44,3%), що більш ніж у 4 рази перевищує показник успішної комунікації, але в загальному масиві такої різкої різниці немає (31,6%). Багатьом учасникам анкетування було важко відповісти на поставлене запитання (45,4% проти 42,3%).

Відповіді на останні два запитання, очевидно, свідчать про:

- 1) бажання мовців уникати в спілкуванні мовних питань, порушення яких, на їхню думку, може призвести до конфліктних ситуацій;
- 2) власну російськомовність і толерування російськомовців у публічному просторі;
- 3) байдуже ставлення до питань мови.

Перш ніж перейдемо до обговорення проблеми впливу внутрішньо переміщених осіб на мовну ситуацію в регіоні, наголосимо, що, на думку мешканців Сумської області, ВПО в їхніх населених пунктах небагато (49%) або зовсім мало (14%). Майже третині опитаних (29%) про це невідомо, а дехто зазначив, що ВПО дуже багато (6%) чи взагалі немає (2%).

Дійсно, в Сумській області переселенців порівняно небагато, до того ж значна їх частина – це сумські мешканці, які евакуювалися з прикордонних громад, що перебувають у зоні бойових дій, у більш безпечні населені пункти в межах своєї області. Згідно з даними з відкритих джерел, у вересні 2022 р. частка сумських ВПО становила 56% [10]. Через загострення російської збройної агресії кількість сумських переселенців постійно зростає і вже у листопаді 2024 р. досягла 69% [11].

Таблиця 4

Розподіл відповідей на запитання «Як, на Вашу думку, змінилася ситуація щодо вживання української і російської мов у Вашому населеному пункті після прибуття до нього внутрішньо переміщених осіб із інших населених пунктів України?», %

	Вживання української мови			Вживання російської мови		
	Кількість людей збільшилася	Кількість людей скоротилася	Нічого не змінилося	Кількість людей збільшилася	Кількість людей скоротилася	Нічого не змінилося
Сумська обл.	54	2	44	8	38	54
Усі регіони загалом	41	16	43	35	29	36

Ураховуючи той факт, що на Сумщині здебільшого мешкають «свої» переселенці, їхній вплив на мовну ситуацію регіону очікуваний (табл. 4). Зокрема, 54% респондентів вважає, що в області кількість людей, які спілкуються українською мовою, збільшилася, а 38% переконані, що вживання російської мови зменшилося. Найнижчими є показники щодо зменшення використання української мови (2%) та збільшення російської (8%). Чимала кількість опитаних не помітила змін ні щодо вживання української мови (44%), ні щодо російської (54%).

На загальноукраїнському рівні ситуація відрізняється (табл. 4). Зокрема, на 27% більше інформантів, ніж у Сумській області, вважають, що зросло використання російської мови (35% проти 8%), і на 14% більше опитаних вказали на скорочення вживання української мови (16% проти 2%). Це пояснюється об'єктивними причинами, адже на Захід України на початку повномасштабної війни евакуюювалися мешканці зі східного і північного регіонів, де в населених пунктах, згідно з відповідями ВПО, переважала російська мова (44%) і українська та російська рівною мірою (31%) (див.: [6, с. 7]).

Таблиця 5

Розподіл відповідей на запитання «Чи спостерігали Ви конфлікти на мовному ґрунті після переїзду переселенців до Вашого населеного пункту?», %

	Сумська обл.	Усі регіони загалом
Так, спостерігаю часто	0,5	6
Так, зрідка	12	21
Так, таке навіть траплялося зі мною	0,5	4
Ні, такого не було	86	67
Інше	1	2

Як демонструють результати опитування на регіональному рівні, переважна більшість (86%) стверджує, що не спостерігала конфлікти на мовному ґрунті після переїзду переселенців до їхнього населеного пункту (табл. 5). Решта респондентів, навпаки, спостерігала (часто або зрідка) чи сама була їх учасниками (13%), а дехто обрав опцію «Інше» (1%). Загалом в Україні показник конфліктності через мову майже у 2,5 рази перевищує регіональний і сягає 31%.

Таблиця 6

Розподіл відповідей на запитання «Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну Ваше ставлення до мов», %

Варіанти відповіді	Української			Російської		
	Покращилося	Лишилося без змін	Погіршилося	Покращилося	Лишилося без змін	Погіршилося
Сумська обл.	75	25	0	1	29	70
Усі регіони загалом	63	37	0	1	22	77

Кількісні показники ставлення до української та російської мов (табл. 6) опитаних жителів Сумщини розподілилися у дзеркальному відображенні: про істотне покращення ставлення до української мови заявили 75% з них, приблизно така сама кількість (70%) продемонструвала різке погіршення ставлення до російської мови. Дзеркально розташувалися й відповіді щодо погіршення ставлення до української мови і покращення до російської мови – 0% і 1% відповідно.

С. О. Соколова, порівнявши результати всеукраїнського опитування 2017 р. (статистично достовірного) і пілотного анкетування 2022 р., висновок: «якщо початок російської агресії у 2014 році практично не спричинив масового відторгнення російської мови і звернення до української, хоч і позитивно вплинув на ставлення до неї, то тепер цей процес запустився практично одразу» [6, с. 11].

Сталими для обох мов виявилися результати за опцією «Лишилося без змін», що свідчить про сформовану ще до початку повномасштабного вторгнення систему цінностей у 25% інформантів щодо української мови і у 29% щодо російської мови. Загальноукраїнський показник сталого ставлення до української мови більш ніж у 1,5 раза перевищує аналогічний відносно російської мови – 37% і 22% відповідно.

Таблиця 7

*Розподіл відповідей на запитання «У чому виявляється зміна
Вашого ставлення до мовного питання?», %*

Варіанти відповіді	Сумська обл.	Усі регіони загалом
Схиляюся до думки, що питання мови належить до кола питань національної безпеки	40	59
Прийшло усвідомлення, що мовна ситуація в Україні безпосередньо залежить від моєї власної мовної поведінки	35	21
Зміцніло переконання, що питання мови використовують винятково з метою відволікати суспільство від важливіших проблем економічного та суспільно-політичного характеру	14	9
Важко відповісти	11	11

Серед відповідей на запитання «У чому виявляється зміна Вашого ставлення до мовного питання?» (табл. 7) переважає думка про його належність до проблем національної безпеки, але на регіональному рівні цей показник дещо нижчий, ніж загалом у масиві (40% проти 59%). Утім усвідомлення власної суб'єктності щодо зміни мовної ситуації в Україні серед респондентів Сумщини, навпаки, вище (35% проти 21%).

Маніпулятивний характер мовного питання відзначають 14% сумських інформантів і 9% у масиві загалом. Звертає увагу однакова кількість тих, хто вагається з відповіддю: їхня частка становить 11% в обох групах. Імовірно, цих інформантів не задовольнив жоден з можливих варіантів відповіді або ж усі вони (чи принаймні частина) байдуже ставляться до мовних питань.

Висновки. Результати здійсненого дослідження дали змогу простежити мовну ситуацію на Сумщині в динаміці.

1. Етнічні українці Сумської області, які становлять переважну більшість її населення, зазнали масової русифікації в результаті радянської мовної політики, наслідки якої відчутні дотепер. Про це свідчать дані щодо першої засвоєної мови, адже для однієї третини респондентів рідною є російська мова, а для іншої – українська та російська. До того ж майже половина з двомовних від раннього дитинства (тобто майже кожен шостий) вважає обидві мови рідними, а тому має сформовану подвійну мовну ідентичність. Показово, що в повсякденному житті мовці здебільшого спілкуються тією ж мовою, яку засвоїли в дитинстві.

Кореляція між опціями «рідна мова» і «мова повсякденного спілкування» демонструє, що понад половина тих, хто вважає рідною українську мову, не завжди або й зовсім нею не спілкується. Подальша конфігурація мовної ситуації в регіоні суттєво залежатиме від мовної поведінки цієї категорії мовців.

2. Повномасштабна російсько-українська війна спричинила трансформацію мовної поведінки мешканців Сумщини, що чи не вперше за роки незалежності нашої держави відбулася насамперед за рахунок тих російськомовців, чия перша мова була російська.

Питома вага української мови в населених пунктах області (зокрема, в містах) збільшилася не лише завдяки переходу російськомовців на українську мову, а й внаслідок прибуття українськомовних переселенців із сумського прикордоння. Порівняно низький рівень конфліктогенності на мовному ґрунті серед населення області пояснюємо значною перевагою сумських внутрішньо переміщених осіб.

Повномасштабна війна вплинула на різке зростання позитивного ставлення жителів Сумської області до української мови, яку вважають мовою своєї держави або національності й на цій підставі – рідною. І, навпаки, спостерігаємо значне погіршення ставлення до російської мови як мови агресора. Більшість переконана, що їхнє ставлення до мовного питання змінилося у зв'язку з розумінням його належності до проблем національної безпеки та завдяки усвідомленню власної суб'єктності щодо зміни мовної ситуації в Україні.

Отже, аналіз динаміки мовної ситуації в Сумській області дає змогу констатувати, що війна стала вирішальним чинником трансформації мовної поведінки жителів регіону та пришвидшила процес формування в них української національної (громадянської) ідентичності. Вважаємо, що виявлені тенденції потребують подальшого вивчення.

Список використаних джерел і літератури:

1. Брага І. І. Лінгвосоціокультурний простір м. Суми. *Соціолінгвістичні студії / заг. ред. Л. О. Ставицька; Ін-т української мови НАН України*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 123–128.
2. Брага І. І. Українсько-російський суржик в соціокомунікативній ситуації ринку. *Мова і суспільство*. 2011. Вип. 2. С. 119–126.
3. Брага І. І. Трансформація етномовної самоідентифікації етнічних росіян Сумщини під впливом російсько-української війни. *Український етномовний континуум в умовах війни Росії проти України: монографія / відп. ред. С. О. Соколова*. Київ: Інститут української мови НАН України, 2024. (Електронне видання). С. 151–194. URL: <https://surl.li/ajcnuo>.
4. Брага І. І., Данилевська О. М. Глибини соціолінгвістики та граматики в дослідженнях професора Світлани Олегівни Соколової. *Українська мова*. 2025. № 2 (94). С. 118–126. URL: <https://surl.li/xbbcmt>.
5. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. Київ: Ярославів Вал, 2014. 56 с.
6. Соколова С. О. Зміни у ставленні українців до мов на тлі повномасштабного вторгнення Росії в Україну. *Українська мова*. 2023. № 1 (85). С. 3–19. DOI: <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.01.003>.
7. Соколова С. О. Сучасний підхід до вивчення мовної ситуації: слов'янський досвід і українські реалії. *Українська мова*. 2024. № 2 (90). С. 3–29. DOI: <http://doi.org/10.15407/ukrmova2024.02.003>.

8. Сумська область. За підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. URL: <https://surl.ln/pszwtm>.
9. Український етномовний континуум в умовах війни Росії проти України: монографія / відп. ред. С. О. Соколова. Київ: Інститут української мови НАН України, 2024. 366 с. (Електронне видання). URL: <https://surl.li/ajcnuo>.
10. Члек К., Москвина В. Як отримати статус внутрішньо переміщеної особи, державну допомогу на житло. *Суспільне Суми*. 2022. 4 вересня. URL: <https://surl.li/tzeuda>.
11. Юхта Т. ВПО на Сумщині: яка допомога передбачена державою. *Суспільне Суми*. 2024. 24 листопада. URL: <https://surl.lt/vakqhw>.

References:

1. Braha, I. I. (2010). Linhvosotsiokulturnyi prostir m. Sumy [The Linguo-Sociocultural Space of Sumy]. *Sociolinguistic Studies* / L. O. Stavyska (ed.); Institute of the Ukrainian Language of the NASU. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. P. 123–128. (in Ukr.).
2. Braha, I. (2011). Ukrainsko-rosiiskyi surzhyk v sotsiokomunikatyvniy sytuatsii rynku [Ukrainian-Russian Surzhyk in the Socio-communicative Situation of the Market]. *Language and Society*. Vol. 2. P. 119–126. (in Ukr.).
3. Braha, I. I. (2024). Transformatsiia etnomovnoi samoidentyfikatsii etnichnykh rosiian Sumschyny pid vplyvom rosiisko-ukrainskoi viiny [The Transformation of Ethnolinguistic Self-Identification of Ethnic Russians in the Sumy Region under the Influence of the Russian-Ukrainian War]. *Ukrainskyi etnomovnyi kontynuum v umovakh viiny Rosii proty Ukrainy: monohrafiia [The Ukrainian Ethnolinguistic Continuum in the Context of Russia's War Against Ukraine: monograph]* / S. O. Sokolova (Ed.). Kyiv: Institute of the Ukrainian Language of the NAS of Ukraine. (Electronic edition). P. 151–194. URL: <https://surl.li/ajcnuo>. (in Ukr.).
4. Braha, I. I., Danylevska, O. M. (2025). Hlybyny sotsiolingvistyky ta hramatyky v doslidzhenniakh profesora Svitlany Olehivny Sokolovoi [Depths of Sociolinguistics and Grammar in the Research of Professor Svitlana Olehivna Sokolova]. *Ukrainska mova [Ukrainian language]*. Vol. 2 (94). P. 118–126. URL: <https://surl.li/xbbcmt>. (in Ukr.).
5. Ohienko, I. (2014). Nauka pro ridnomovni oboviazky. Ridnomovnyi katekhyzys dlia vchyteliv, robitnykiv pera, dukhovenstva, advokativ, uchniv i shyrokooho hromadianstva [The Science of Native Language Responsibilities: A Native Language Catechism for Teachers, Writers, Clergy, Lawyers, Students, and General Citizens]. Kyiv: Yaroslaviv Val. (in Ukr.).
6. Sokolova, S. O. (2023). Zminy u stavlenni ukrainsiv do mov na tli povnomasshtabnoho vtorhnennia Rosii v Ukrainu [Changes in the Attitude of Ukrainians to Languages Against the Background of the Full-Scale Russian Invasion of Ukraine]. *Ukrainska mova [Ukrainian language]*. Vol. 1 (85). P. 3–19. DOI: <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.01.003>. (in Ukr.).
7. Sokolova, S. O. (2024). Sучасnyi pidkhid do vyvchennia movnoi sytuatsii: slovianskyi dosvid i ukrainski realii [Modern Approach to Studying the Language Situation: Slavic Experience and Ukrainian Realities]. *Ukrainska mova [Ukrainian language]*. Vol. 2 (90). P. 3–29. DOI: <http://doi.org/10.15407/ukrmova2024.02.003>. (in Ukr.).
8. Sumska oblast. Za pidsumkamy Vseukrainskoho perepysu naselennia 2001 roku [Sumy region. According to the Results of the 2001 All-Ukrainian Population Census]. URL: <https://surl.ln/pszwtm>. (in Ukr.).
9. Ukrainskyi etnomovnyi kontynuum v umovakh viiny Rosii proty Ukrainy: monohrafiia [The Ukrainian Ethnolinguistic Continuum in the Context of Russia's War Against Ukraine: monograph]. Kyiv: Institute of the Ukrainian Language of the NAS of Ukraine. (Electronic edition). URL: <https://surl.li/ajcnuo>. (in Ukr.).

10. Chlek, K., Moskvyna, V. (2022, September 4). Yak otrymaty status vnutrishno peremishchenoi osoby, derzhavnu dopomohu na zhytlo [How to Get the Status of an Internally Displaced Person and State Housing Assistance]. *Suspilne Sumy [Sumy Public Broadcasting]*. URL: <https://surl.li/tzeuda>. (in Ukr.).
11. Yukhta, T. (2024, November 24). VPO na Sumshchyni: yaka dopomoha peredbachena derzhavoiu [IDPs in Sumy Region: What Assistance Is Provided by the State]. *Suspilne Sumy [Sumy Public Broadcasting]*. URL: <https://surl.lt/vakqhw> (in Ukr.).

Iryna Braha

LANGUAGE SITUATION IN SUMY REGION AT THE START OF THE FULL-SCALE WAR

The purpose of this article is to analyze the dynamics of the language situation in the Sumy region, which includes a description of the language behavior of the region's residents, their attitude toward the Ukrainian and Russian languages, and the level of language conflict after February 24, 2022.

The research material was based on the results of a pilot sociolinguistic survey conducted in May–June 2022. From the overall data set, 185 questionnaires completed by local residents of the Sumy region have been selected.

It has been established that the full-scale Russia-Ukraine war has led to a transformation in language behavior of the population of Sumy region. For the first time since Ukraine gained independence, the speakers whose first language is Russian have changed their language behavior.

The share of the Ukrainian language in the region (particularly, in cities) has increased not only due to the transition of Russian speakers to Ukrainian, but also due to arrival of Ukrainian-speaking migrants from the border areas of Sumy region. The relatively low level of language conflict is explained by the significant predominance of local internally displaced persons.

The full-scale war has led to a sharp increase in the positive attitude of Sumy region residents towards the Ukrainian language, which they consider to be the language of their state or nationality and, on this basis, their native language. Conversely, attitudes toward Russian are deteriorating, as it is increasingly perceived as the language of the aggressor. Most people are convinced that their attitude toward the language issue has changed due to their understanding of its relevance to national security and their awareness of their own agency in changing the language situation in Ukraine. The identified trends require further study.

Key words: language situation, language behavior, language attitude, Ukrainian language, Russian language, Ukrainian-Russian bilingualism, surzhyk, language conflicts, full-scale Russia-Ukraine war.

Отримано: 7.12.2025 р.

Прийнято до друку після рецензування: 08.03.2026 р.

Опубліковано: 25.05.2026 р.